

Kovács Dezső

Dáridó Mucsán

MÓRICZ ZSIGMOND: ÚRI MURI

Móricz sokat gyötrődött az *Úri muri* színrevitelével. Többféle elvárásnak akart egyszerre megfelelni – sikertelenül. 1927-ben, miután regénye folytatásokban megjelent a *Pesti Napló*-ban, azonmód színművet próbált írni a nagy műgonddal megformált anyagból. A Nemzeti nem vállalta a bemutatót, hisz Móricz még afféle tiltólistán volt, többek között 1919-es szerepvállalása miatt. A Vígszínházban landolt a darab, ám a premier baljós csillagzat alatt született 1928. március 3-án: az író barátja, Somlay Artúr, aki Szakhmáry Zoltánt adta, és Jób Dániel, a Vígszínház művészeti igazgatója rábeszélést a szerzőt, hagyja el a regénybeli tragikus zárlatot, s a főhős ne legyen öngyilkos, hanem feleségével kibékülve, életszövetségüket megerősítve tevékenyen munkálkodjon tovább világjobbító tervein. Móricz hajlott az alkura, bár az eredeti mű megcsonkításának érezte a kellelten műveletet; utóbb nem minden kaján káröröm nélkül nyugtázta a vígszínházi előadás bukását. „Még most is fáj a fejem, hogy lehettem olyan marha, hogy a darab egyetlen akciós jelenetét, a férj és a feleség párviadalát engedtem így elvenni” – írja naplójában. A krónikák feljegyezték: akkori (második) feleségével, a színésznő Simonyi Máriával együtt dolgoztak a darab végső formába öntésén. Móricz neki szánta Rhédey Eszter szerepét, Jób Dániel azonban csakis Varsányi Irént, a Vígszínház sztárját akarta látni a női kulcsszerepben. Végül dramaturgiai kompromisszumként Móricz új női szerepet írt a színműbe, Rhédey Zsuzsiét, amelyet már valóban Varsányi játszott. Móricz a harmincas évek vége felé újra elővette a színművet, s megkísérelte visszaállítani az eredeti verziót, amelyet aztán végső formájában „javítatlan gépiratban” hagyott az utókorra. Az *Úri muri* első „igazi” bemutatója ekként 1948-ban született, Gellért Endre legendás nemzeti színházi rendezésében. (A szövegvariánsok összevetése s az eredeti Móricz-regény összehasonlítása a hátrahagyott drámaváltozatokkal színház-és irodalomtörténeti tanulmányok tárgya lehetne.)

Bár az *Úri muri* a magyar színpadok egyik leggyakrabban játszott Móricz-dramája, az utóbbi évek színháztörténete azt látszik bizonyítani, hogy a színmű akkor szólal meg elevenen kortárs színpadon, ha a színházi alkotók a regényt s a végső móríci darabvariánst alapul véve saját változatot készítenek a gazdag materiából. Ezen az úton járt Vidnyánszky Attila 2008-as nagy hatású debreceni *Úri murija*, s erre tesz most érdekes kísérletet a Nemzeti társulata Bezerédi Zoltán rendező vezetésével.

Újraolvasva a regényt ma is lenyűgöz a móríci epika plaszticitása, lélekábrázolásának modernsége, szemléletének könnyörtelen következetessége, illúziótlanul szikár társadalomrajza, alakjainak tragikumba tartó, drámai karaktere.

A nemzeti színházi *Úri muri* színlapja nem tüntet fel átdolgozót, dramaturgként a rendező Bezerédi, Merényi Anna és Perczel Enikő jegyzik az előadást. A játszott szövegváltozat vélhetőleg hármójuk közös munkájának gyümölcse. [A nemzeti Színműtárban közzétett mű belső címdalán is célszerű lett volna e tényt közölni.] Az új variáns határozott rendezői koncepciót sejtet, felerősítve a regénybeli individuális-lélektani motívumokat, s szinte teljesen kiiktatva a tágabb társadalmi hátteret (Szakhmáry világmegváltó, modernizációs törekvéseit) a játékból. Hiába is keresnénk a móríci világkép teljességét az előadásban, hiszen a Nemzetiben most a mű „magánéleti” vonulata kap hangsúlyos nyomtatókat: a feleség s a szerető vonzásában őrlődő férfi önpusztító meghasonlása s az öncélú tombolásba, duhajkodásba feledkező tivornyázó férfiak plasztikusan ábrázolt, szatirikus tablói. A tematikai szűkítés, az ábrázolt világ redukálása, lefokozása természetesen sokat elvesz az eredeti Móricz-mű gazdagságából, keménységéből, jellemeinek árnyaltságából s a szereplők és a cselekvések motivációinak hálózatából. „Cserébe” kapunk egy többé-kevésbé zárt logikai rendbe szervezett, dramaturgiai hatáson és működőképesen felépített színjátékot, amely egy magába forduló férfiközösség kiúttalan, öncélú játékait, „szubkultúráját” s a kitörni vágyó, de csapdában vergődő személyiség drámáját jeleníti meg. A szöveg szintjén: hűen a regényhez. Gondolatiságában messzire kanyarodva a móríci világlátás komplexitásától.

A színpad előterében zenekar muzsikál: Kovács Márton vezényletével a zenészek nem „aláfestik”, hanem egységbe fonják a történéseket, s a zene dramaturgiai erejével rendre továbblendítik az epizodikus szerkezetű játékot – ezzel az előadás leghatásosabb, egyúttal legdrámaibb vonulatát jelentik. A gondosan felépített zenei kompozíció, a szívargó, ömlő muzsika élteti a játékot, s fölerősíti a cselekvések erejét, hullámmozgását. Csak ülnek, italoznak, néznek maguk elé, játszadoznak, „ökörködnek” a pusztai vigadozók, s aztán elvadultan duhajkodni kezdenek. Ám attrakcióiknak nincs tétje, „kifutása”, csak az öncélú mámor, az elfojtott agressziók kiélése, a kakaskodó férfivirtus felhabzása. S persze sosem tudjuk meg, miért is a sírva

vigadó bánat. Netán a sorsuk kiúttalan sivárságát fojtják tomboló mulatozásba a felgerjelt férfiak? Vagy unalomból hajszolják magukat alkoholba, nagy zabálásokba, szoknyavadászatba? Szakhmáry Zoltán (László Zsolt) egy közülük. Nem jobb vagy rosszabb, mint a többiek; nem emelkedik egy fejjel magasabbra a (dzsentrí)átlagnál. Nemhogy kitörni nem próbál, de ugyanúgy belesüllyed a mucsai létezés mocsarába, mint társai. Ennek a világnak Csörgheő Csuli az igazi arca és mozgatója. A cinikus, törtető, mindenkin átgázoló s mindenkit eszközként használó züllött despota. A nagyravágyó, szellemileg eltompult, elbunkósodott törzsökös magyar úr, éljen bár akármilyen rezsimben. (E ponton a jelenig tágitja a móríci társadalomkritika dimenzióit az előadás.) Zoltán hamar belátja: vagy együtt ordít a Csuliféle farkasokkal, vagy halálra van ítélve. Csörgheő Csulit a népszerű Stohl András játssza a Nemzetiben, dúsan habzó szenvedéllyel, nagy lötytös indulattal, erőteljes színekkel, időnként elszabadult bohócériával (a nagy kan elsíratásából például virgonc magánszámot kreálva). Megtáncoltatja udvartartását. Kéjesen dagonyázik. Hasát vakarja, köldökében matat. Rokonszenves egy pofa.

Két éve, Vidnyánszky látomásos *Úri muri*jában (még mindig műsoron van) Cserhalmi Csulija szilaj volt és kegyetlen, félelmetes, élesre fenten gunyoros és fennhéjázó, tenyérbe simulóan cinikus, csúfondárosan, behízeltgően familiáris. Kiröhögte társait és önmagát, hülyét csinált a környezetéből, s nem győzött önnön gyilkos tréfáiban gyönyörködni. Ádázul hatalmas bohóc volt, és ádáz dúvad, gőgös akarnok és lucidus észjárású férfi, aki messze kimagaslik a környezetéből. Acélkemény, korbácsos vezér, és édes egy duhaj cimborája a pusztulásba rohanó dzsentrínépnek. Mellette Trill Zsolt érzékenyen mintázott Zoltánja: álmodó, ábrándos, megrendült eszmehős, aki csak ámul férfitársa viharzó életerején, virulens gonoszságán, vad elvetemültségén, kiszámíthatatlan harcmódorán.

Stohl Csulija egysíkúbb: amolyan piás-kurvás-kártyás bulizós macsó, aki láthatólag szeret alkoholmámorban fetrengeni, tombolni kifulladásig, megalázni nőt, cselédet, gyengébbet, lefelé rúgni, fölfele nyalni, végül elnyúlva döglenni s dagonyázni a mocsokban. Ül a székén hátradőlve, eltelve magától, köszvényes lábait áztatva, házicselédként ugráltatva feleséget, gyereket, borbélyt s mindenkit, aki arra jár. Ugyanakkor a szatirikus gúnyszerű kritikai éle nemegyszer kicsorbul az alakformálás külsődleges (mondhatni: hatásvadász) mozzanatainak. László Zsolt Szakhmáryként hitelesen hozza a szerelmi mámorba feledkezett érett férfi életörömét, tétova téblábolását s megrendülését felesége és gyermekei váratlan látogatásakor, Rozika elvesztésekor. Férj és feleség összecsapása Bezerédi rendezésében nem öldöklő élet-halálharc, gyilkos héja-nász, hanem elnyújtott melodráma. Schell Judit szigorú Rhédey Esztere nem férjéért reszkető szerelmes nagyasszony, sokkal inkább a féltékeny női bosszú fúriája. Dühödten toporzékol, ájuldozik, miközben Zoltán csitítgatni-ciróogatni próbálja; s bár egymásnak feszülésük vehemens szcena, a jelenet mégis erőtlen. A regényben a napfogyatkozás a „világvége” kezdete, hisz amikor Rhédey Eszter kivágtat a tanyára, Szakhmárynak akkor valóban elkezdődik a világvége: omlik a család és a mintagazdaság, szétporlad a szerelem, dől a gondosan épített légvár. A Nemzeti színpadán kormozott üvegen át néznek az égre a természeti tüneményt bámulók: az attrakció megszakítja ugyan a tivornyázások láncolatát, ám tét és mélyebb értelem nélkül (akárcsak a „lepkefogó” jelenet).

Bezerédi előadásában különmű játékművészeknek kellene egységes egésszé szervesülniük. A rendezés erénye, hogy majdnem végig erős kézzel fogja össze a nagyszámú szereplőgárdát, s (különösen az első részben) jó ritmusban tartja a hullámmozgó kedélyű játékot, megteremtve az élőzene, a nótázások, a viharzó tivornyázások, a feszes táncbetétek (Diószegi László kitűnő

FENT: Jelenet az előadásból
 JOBBRA FENT: Stohl András
 (Csörgheő Csuli)
 LENT: Schell Judit (Rhédey Eszter)
 és László Zsolt (Szakhmáry Zoltán)

feleségeként odaadóan működő háziszolga, Martinovics Dorina csengő hangú Rozikája okos szerető, és hamar kikupálódó rámenős leányzó.

Az artisztikus látvány – hullámzó nádtengerbe ékelt, épp hogy csak jelzett ruszti-
 kus tanya az elsötétülő látóhatárral (Menczel Róbert átgondolt színpadképe),
 Cselényi Nóra ízlésesen korhű jelmezeivel – nemcsak miliót teremt, hanem sugal-
 latosan nyomatékosítja a szereplők magába forduló ki-
 úttalanságát. A sokféle hatáselemmel ügyesen operáló
 robusztus előadás az „új” Nemzeti egyik leghatásosabb
 produkciója. Összes ellentmondásával együtt is: sikerre
 ítélve.

Schiller Kata felvételei

MÓRICZ ZSIGMOND: ÚRI MURI (Nemzeti Színház)

Díszlet: Menczel Róbert. **Jelmez:** Cselényi Nóra.
Dramaturg: Bezerédi Zoltán, Merényi Anna, Perczel
 Enikő. **Zeneszerző:** Kovács Márton. **Koreográfus:**
 Diószegi László. **Mozgás:** Gyöngyösi Tamás. **Világí-
 tás:** Bányai Tamás. **A rendező munkatársa:** Herpai
 Rita. **Rendező:** Bezerédi Zoltán.

Szereplők: László Zsolt, Schell Judit, Stohl András,
 Bánfalvi Eszter, Martinovics Dorina, Lukáts Andor
 m. v., Kulka János, Hollósi Frigyes, Hevér Gábor,
 Garas Dezső, Szikszai Rémusz m. v., Manases Ist-
 ván m. v., Fehér Tibor e. h., Szatory Dávid e. h., Új-
 vári Zoltán, Előd Álmos, Farkas Dénes e. h., Gáspár
 Kata, Fosztó András m. v., Dénes Zsolt m. v., Rad-
 nay Csilla, Kis-Kovács Luca, Hollai Anna, Mezei
 Lajos m. v., Kovács Márton m. v./Lázár Zsigmond
 m. v., Bori Ádám András/Bujtás Ákos, Bezerédi
 Bendegúz/Gerő Bence, Vida Sára/Zóka Jozefina.
Zenekar: Salamon Beáta, (Kovács Márton), Mohácsy
 Albert, Papp Endre, Rozs Tamás.